

Možnosti aplikácie konceptu *catch-all* strany v priestore strednej a východnej Európy – prípad Občianskej demokratickej strany

Andrej Orogváni¹

Abstract: *The theoretical concept of catch-all party and possibilities of its application in the region of Central-East Europe – The case of the Civic Democratic Party (ODS)*

The following paper focuses on the theoretical concept of the catch-all party developed by Kirchheimer and examines possibilities of its application in analyses of the political parties in the new Central-East European democracies. The paper is the case study of the Civic Democratic Party (ODS). Through detailed analyses of the two core elements of the original catch-all party concept – intra-party organisation and character of the ideological appeal – article questions the scientific adequacy of frequent labelling of ODS as catch-all party. The argument points out that neither intra-organisational processes, nor ideological shifts of ODS provide a clear picture of the catch-all party. The case of ODS seems to be much more complex. Moreover, the paper points out that frequent usage of the catch-all label in the case of ODS is misleading also from a methodological point of view. Critique reveals that these works loose original concept too much. They ignore that theoretical concepts of all party types were designed for relatively long periods of time and should not be used as contingent categories describing a year or two in the party life. Paper is concluded with the proposition that analyses of political parties in Central-East Europe need complex revision of existing theoretical party types or development of the new ones based on detailed and precise case studies of individual parties in the region.

Keywords: *political parties, party models, catch-all party, party organisation, ODS*

1. Úvod

Po páde komunistických režimov v krajinách strednej a východnej Európy (SVE), a následnom rozvoji demokratickej, súťaživej politiky spojenej so vznikom a činnosťou politických strán môžeme pozorovať v rámci politickej vedy – západnej aj vytvárajúcej sa domácej, intenzívny záujem o štúdium a analýzu týchto procesov. Po prekonaní základných problémov spojených s deskripciou vznikajúcich politických strán a straníckych systémov postúpila politologická analýza k ďalšej fáze – k pokusom uchopiť a vysvetliť prebiehajúce procesy aj na teoretickej úrovni, porovnávať jednotlivé prípady, hľadať medzi nimi podobnosti a formulovať generalizácie a abstraktné závery. V tomto štádiu zároveň dochádza k preverovaniu,

---

¹ Autor je študentom doktorského programu na Katedre politologie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Poštovní adresa: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 02, Bratislava 16. e-mail: andrej.oroqvani@gmail.com.

testovaniu, a najmä k masívnemu preberaniu teoretických konceptov a modelov rozpracovaných v priestore západnej Európy. Mnohokrát boli tieto pokusy úspešné, ale možno ešte vo väčšom množstve prípadov neviedli k očakávaným, vedecky relevantným výsledkom. Táto práca je skromným príspevkom do diskusie o možnostiach aplikácie týchto konceptov v priestore postkomunistickej SVE. Na príklade Občianskej demokratickej strany (Občanská demokratická strana, ODS) sa snažím preveriť potenciál a možnosti analytického využitia teoretického konceptu *catch-all* strany O. Kirchheimera pri skúmaní stredoeurópskych politických strán. Na základe analýzy vnútro-organizačných charakteristík a ideologického apelu, ktorých špecifické nastavenie tvorí jadro konceptu *catch-all* strany, poukazujem na skutočnosť, že takmer všeobecne akceptované zaradovanie tejto strany k danému teoretickému typu nie je úplne adekvátne, a naráža na viaceré metodologické problémy a empirické nezrovnalosti.

Keďže práca má iba charakter prípadovej štúdie, nerobím si nároky na široké generalizácie. Zároveň si však myslím, že jej závery čiastočne prekračujú hranice tohto jediného prípadu, a načrtávajú možnosti ďalšieho skúmania, ktoré by nakoniec mohlo viesť k relevantným teoretickým konceptom, využitelným pri analýze straníckej politiky v priestore SVE.

2. Teoretický koncept *catch-all* strany

Teoretický koncept rozvíjajúci nový *typ*, resp. druh politickej strany – označovanej ako *catch-all* ako prvý rozpracoval O. Kirchheimer vo svojej práci z roku 1966 *The Transformation of The Western European Party Systems*. Autor si v nej všima zmien v charaktere politických strán, ako aj celých straníckych systémov, ku ktorým začalo postupne dochádzať v západoeurópskych krajinách po druhej svetovej vojne. Tieto zmeny pritom dáva do priamej súvislosti s povojnovou socio-ekonomickou transformáciou. Všeobecný nárast životnej úrovne, rozmach sociálneho štátu a masívne rozšírenie elektronických médií narušilo tradičné vzorce voličského správania. Uvedené procesy oslabili triedne vedomie, resp. naviazanosť volebného výberu určitej strany na príslušnosť k jasne vymedzenej ekonomickej, či konfesionalnej triede. Voliči sa v tomto období stávajú otvorenejšími k podpore nových straníckych alternatív, a prípadne neváhajú podporiť strany predtým reprezentujúce iný spoločenský segment. Na tieto posuny v správaní voličov sú nútené reflektovať politické strany, keďže sú existenčne závislé od voličskej podpory.

2.1. Strana masovej integrácie a *catch-all* strana

Kirchheimerov model *catch-all* strany nie je deduktívny – nevychádza z dopredu stanovených teoretických predpokladov o voličskom a/alebo straníckom správaní, ale skôr sa

snaží vysvetliť príčiny a proces transformácie *strán masovej integrácie*, ktoré typu *catch-all* strany predchádzali. Táto transformácia prebiehala v troch fázach.

1. V období do prvej svetovej vojny naberali tieto strany sily v bojoch o volebné právo, sociálne istoty a celkovú integráciu ekonomicky nižších spoločenských vrstiev do spoločnosti.
2. V medzivojnovom období získavajú prvý krát prístup do vlády a tým aj podiel na moci. Táto skúsenosť však podľa Kirchheimera neuspokojila očakávania lídrov ani členov/podporovateľov masových strán, a vyvolala tlak na rozšírenie bázy spoločenskej podpory (pre politické strany) v politickom systéme.
3. Po skončení vojny dochádza k posunu smerom k *catch-all* typu strany, keď sa pôvodné masové strany pokúšajú rozšíriť svoj programový apel aj na ďalšie voličské skupiny stojace mimo ich tradičnej klientely (Kirchheimer 1966: 52).

Kirchheimer následne prichádza s presnejším vymedzením *catch-all* strany, ktorá sa podľa neho vyznačuje:

- a) Výraznou redukciou ideologickej zát'aže.
- b) Zvýšením významu a posilnením moci stranického vedenia.
- c) Oslabením postavenia individuálnych členov.
- d) Oslabením naviazanosti na špecifickú (sociálnu či konfesijnú) sociálnu triedu.
- e) Orientáciou na zisk podpory zo strany rôznych záujmových skupín.

Prvý a štvrtý znak sa dotýkajú pôsobenia strany navonok – smerom k voličom a k ostatným stranám. Ostatné sa vzťahujú skôr na vnútro-stranícke procesy, ktorých zmenu si transformácia na *catch-all* stranu vyžaduje. Priblížime si stručne tieto dve roviny.

2.2. Ideologický apel a stranická súťaž *catch-all* strán

V čase oslabovania triednych identít a individualizácie voličov, reagujú podľa Kirchheimera pôvodné masové strany zmenou vlastnej ponuky. Ostro vymedzená ideológia a naviazanosť na špecifickú sociálnu triedu sa na rozdiel od minulosti stávajú skôr príťažou, a môžu oslabiť postavenie strany v konkurenčnom boji. V nových podmienkach sa strany naopak snažia orientovať na čo najširšie skupiny voličov, a podstatný je pre ne volič ako jednotlivec, a nie ako člen sociálnej triedy. Orientácia na široké skupiny voličov v snahe maximalizovať volebný zisk následne podľa Kirchheimera vedie k nárastu konsenzuálnych prvkov, a k znižovaniu polarizácie v straníckom systéme – strany sa snažia vyhýbať špecifickým témam, a preferujú celonárodné témy, ktoré môžu osloviť takmer každého. Predmetom straníckej súťaže už nie je

ani tak reprezentácia triednych záujmov, ale efektívnosť strán – rozdiely v efektívnosti – pri realizácii jednotlivých politík, ktorých cieľom je zvýšiť sociálny blahobyť (Katz a Mair 1995: 12, 18).

Samotný Kirchheimer však tieto zmeny neabsolutizuje, a v jeho koncepte je posun od *strán masovej integrácie* ku *catch-all* stranám skôr vyjadrením dlhodobých trendov, ako konštatovaním finality. Autor si zároveň uvedomuje, že napriek tlakom na zmeny vyplývajúcich z transformácie sociálnej štruktúry, nemôžu pôvodné masové strany zmeniť svoj ideologický a programový profil tak, aby bol postavený výlučne na realizácii spoločenského dopytu. Autor vníma proces zbavovania sa ideologickej záťaže skôr ako rozšírenie orientácie strany aj na ďalšie skupiny, pri súčasnej snahe zachovať si voličov pôvodných. V tomto procese sa síce zmiernuje ideologická ortodoxia, ale nemožno očakávať, že sa bývalé sociálno-demokratické strany *masovej integrácie* začnú orientovať na zisk podpory veľkých pozemkových vlastníkov, alebo že kresťansko-demokratické strany zmenia svoju ponuku tak, aby pritiahli ateistických voličov (Kirchheimer 1966: 52-53).

2.3. Zmeny v organizačnej štruktúre

Potreba upravovať programovú ponuku strany podľa meniacich sa nálad voličov, ako aj celkovú stratégiu strany vo vzťahu k ostatným stranám, vytvára tlak na zmenu organizačnej štruktúry. Moc sa v *catch-all* stranách postupne presúva do rúk lídrov strany, ktorí môžu flexibilne reagovať na meniace sa podmienky. Zároveň, transformácia vnútorných vzťahov prevládajúcich v pôvodných masových stranách – silný vplyv radových členov, viazanosť lídrov rozhodnutiami nižších orgánov – je v záujme lídrov *catch-all* strán aj v ďalšom aspekte. Ako poukazujú Katz a Mair, lídri týchto strán (prípadne masových strán v spomínanom Kirchheimerovom 3. vývojovom štádiu) sa na rozdiel od ich predchodcov už mali možnosť podieľať na exekutívnej moci, a čerpať profity, ktoré toto postavenie prináša. Keďže je v ich záujme udržať si toto postavenie, a/alebo sa do neho vrátiť, bude ich snaha orientovaná skôr na zisk hlasov, ako na uspokojovanie špecifických triednych záujmov (Katz – Mair 1995: 13).

Z vyššie uvedeného vyplýva aj ďalší znak *catch-all* strany, ktorým je oslabovanie postavenia členstva v strane. *Catch-all* strany sa síce nezavávajú členskej základne, ktorá aj tak sama postupne eroduje, ale význam členstva v porovnaní s predchádzajúcim straníckym typom výrazne klesá. Keďže sa *catch-all* strany prestávajú orientovať na úzko vymedzené triedne segmenty, znižuje sa aj prepojenosť a previazanosť strán s týmito skupinami, práve ktorú zabezpečovala široká členská základňa. S rozširovaním elektronických médií (najmä televízie) strany prestávajú využívať členov

aj ako výlučné nástroje na komunikáciu s voličmi. Volebné kampane sa centralizujú a profesionalizujú, a úloha členov sa v nich v porovnaní s minulosťou znižuje.² Spolu s prístupom do vlády, a s postupným zavádzaním štátneho financovania politických strán, klesá aj (ekonomický) význam radových členov. Strany síce stále vyberajú členské príspevky, tie však prestávajú byť hlavným zdrojom príjmov. *Catch-all* strany sa v tejto otázke orientujú skôr na štát a záujmové skupiny.

2.4. Koncept *catch-all* strany v kontexte vývoja typov politických strán

Kirchheimerov model dokázal vo významnej miere zachytiť podstatné zmeny prebiehajúce na úrovni straníckej politiky, spojené s transformáciou klasických masových strán, ktoré dominovali na politickej scéne od konca 19. storočia. Zároveň je však potrebné uviesť, že viaceré z jeho očakávaní, týkajúcich sa zmien straníckych systémov v súvislosti s nástupom *catch-all* strán neboli naplnené. Ako poukazuje Klíma, otrasy straníckych systémov v 70. a 90. rokoch spochybnili Kirchheimerove hypotézy o deideologizácii straníckej súťaže a marginalizácii malých strán (Klíma 1996b: 229). Typ *catch-all* strany sa ukázal byť postupom času nedostatočne komplexný na vyjadrenie zmien týkajúcich sa postavenia strán v spoločnosti, ako aj funkcií, ktoré majú vykonávať. Tieto nedostatky viedli k pokusom o formulovanie nových typov strán, ku ktorým patrí napr. Panebiancova (1988) *volebno-profesionálna* strana, či *kartelová* strana Katza a Maira (1995). Bližšia charakteristika týchto typov však presahuje rámec tejto práce.

Na záver teoretického vymedzenia však uveďme aspoň prehľad základných znakov kádrovej, masovej, *catch-all* a kartelovej strany, v rámci ktorých lepšie „vynikne“ postavenie *catch-all* strany v danom historickom kontexte.

<i>Charakteristika</i>	<i>Kádrová strana</i>	<i>Masová strana</i>	<i>Catch-all strana</i>	<i>Kartelová strana</i>
Časová perióda	19. storočie	1880 - 1960	1945 -	1970 -
Stupeň sociálno-politického zahrnutia	Obmedzené volebné právo	Rozšírené volebné právo a úplné volebné právo	Úplné volebné právo	Úplné volebné právo

² K analýze zmien a trendov vo volebných kampaniach spojených s jednotlivými typmi politických strán pozri najmä Farrell a Webb (2000).

Úroveň prerozdělovania politicky relevantných zdrojov	Vysoko obmedzené	Relatívne koncentrované	Málo koncentrované	Relatívne rozptýlené
Hlavné ciele politík	Rozdelenie privilégií	Sociálna reforma (alebo opozícia k nej)	Spoločenské zlepšenie	Politika ako profesia
Základ straníckej súťaže	Pripísaný status	Schopnosť reprezentovať	<i>Polícy</i> efektívnosť	Manažérske schopnosti, efektívnosť
Vzor volebnej súťaže	Riadená	Mobilizácia	Súťaž	Zdržanlivosť
Podstata práce v strane a kampaň strany	Irelevantná	Pracovne intenzívna	Pracovne intenzívna a kapitálovo náročná	Kapitálovo náročná
Pôvod straníckych zdrojov	Osobné kontakty	Členské poplatky a odvody	Odvody zo širokých zdrojov	Štátne subvencie
Vzťahy medzi bežnými členmi a straníckou elitou	Elita totožná s „radovým členstvom“	Zdola nahor; elita volená základňou	Zhora nadol; členovia sú organizovaní straníckym vedením a elitami	Stratarchia; vzájomná autonómia
Charakter členstva	Malé a elitistické	Veľké a homogénne; aktívne získavané a zaopatrené; kolektívna identita	Členstvo otvorené pre všetkých, heterogénne, členstvo je okrajové a identita individuálna	Ani práva ani povinnosti nie sú dôležité; členstvo je neriadené; členovia sú hodnotení za príspevok k legitimizácii mýtu

Kanály straníckej komunikácie	Interpersónálna sieť	Strany vlastnia vlastné kanály komunikácie	Strany majú prístup k nestraničným kanálom komunikácie	Strany dávajú prednosť komunikácii cez štátom riadené kanály
Pozícia strany medzi občianskou spoločnosťou a štátom	Nejasné hranice medzi štátom a politicky relevantnými občanmi	Strana je prepojením segmentu obč. spol. so štátom (premostenie)	Strana ako podnikateľ pôsobiaci medzi štátom a spoločnosťou.	Strana sa stáva súčasťou štátu
Štýl reprezentácie	Poverenec	Delegát (vyslanec)	Organizátor (podnikania)	Štátny agent

Zdroj: Katz a Mair (1995: 18)

2.5. Aplikácia konceptu *catch-all strany* v podmienkach SVE

V predchádzajúcej časti bolo tvrdené, že Kirchheimer rozpracoval svoj koncept *catch-all* strany za účelom zachytiť zmeny prebiehajúce v straníckej politike v západoeurópskych krajinách po 2. svetovej vojne. Jeho *catch-all* stranu je pritom nevyhnutné vnímať vo vzťahu k jej predchodcom, keďže je zrejmé, že povojnové *catch-all* strany vznikli v prevažnej miere transformáciou masových strán. Okrem toho dáva autor vznik *catch-all* strany do priameho súvisu so zmenami v socio-ekonomickej štruktúre spoločnosti. Tieto prvky vyvolávajú v súvislosti s aplikáciou konceptu *catch-all* strany na politické strany v SVE niekoľko závažných otázok. Prebiehali v regióne SVE po páde komunizmu na úrovni spoločnosti podobné procesy ako v povojnovej západnej Európe? A z akého prostredia, s akým dedičstvom vznikali nové politické strany? Komplexná odpoveď na tieto otázky by si vyžiadala samostatnú prácu, možno však uviesť aspoň niekoľko základných bodov, v ktorých sa zhodujú autori zaoberajúci sa týmito problémami.

Situácia v postkomunistickej SVE je síce v mnohom odlišná od situácie v povojnovej západnej Európe, jej charakteristika však nepripomína obdobie v ktorom sa rozvíjali masové strany. Naopak, najmä pre prvú fázu tranzície bola príznačná nerozvinutosť občianskej spoločnosti, komunistickou homogenizáciou a nivelizáciou oslabené sociálne identity a socio-ekonomické záujmy, rozšírenosť anti-straníckych postojov, otvorenosť volebného trhu a vysoká

voličská volatilita.³ Naviac, s výnimkou nástupníckých (post)komunistických strán, prípadne historických strán kontrolovaných komunistickým režimom, boli vytvárajúce sa politické strany nevyhnutne *nové*, bez dostatočných zdrojov a možností nadviazať na historické štiepenia,⁴ minimálne prepojené na občiansku spoločnosť, s nízkym počtom členov, ovládané úzkou skupinkou ambiciózných lídrov a odkázané na financovanie zo strany štátu.

Vykreslený obraz naznačuje, že SVE bola (a je) teoreticky ideálnym priestorom pre pôsobenie *catch-all*, či dokonca volebno-profesionálnych alebo kartelových strán, keďže v mnohom „predbehla“ trendy, ktoré boli identifikované v západnej Európe. Vzt'ahujú sa však vyššie uvedené charakteristiky aj na ODS? Je možné túto stranu označiť za *catch-all* typ, prípadne za nejaký iný? Na tieto otázky sa zameriam v nasledujúcej časti práce. Všimnem si pritom dva široké aspekty, ktorým sa venuje Kirchheimer v rámci svojho konceptu *catch-all* strany – charakter vnútrostraníckej organizácie a ideologický apel strany spojený s jej postavením v straníckom systéme. Predtým však budú zhrnuté doterajšie pokusy o zaradenie ODS k niektorému zo straníckych typov.

3. ODS a *catch-all* strana?

Viacerí autori sa po páde komunistických režimov v SVE pokúšali priradiť vznikajúce politické strany k niektorým z vyššie uvedených „klasických“ typov strán. Kvôli obmedzenému rozsahu práce sa nemôžeme venovať týmto otázkam na všeobecnej rovine kontextu SVE. Stručne si však priblížime, k akému typu (typom) priradili experti, zaoberajúci sa straníckou politikou, ODS. Sitter (2001), Bakke a Sitter (2002), Fiala, Mareš a Pšeja (1998), Fiala a Hloušek (2003) ako aj Klíma (1996a) hovoria o ODS ako o *catch-all* strane. Klíma však zároveň v jednej zo svojich neskorších prác, v ktorej analyzuje neúspech ODS vo voľbách 2002, hovorí o nedostatku *catch-allismu* v apeli ODS, ako o hlavnom probléme tejto strany (Klíma 2004: 407). Podobne podľa Jarmaru bola ODS *catch-all* stranou do roku 1996, potom však tento charakter stratila (2002). S úplne rozdielnym pohľadom prichádza Hadjiisky, podľa ktorej ODS svojou štruktúrou

---

³ Mair (1997), Hanley (2001) Olson (1998), Sitter (2001), Rommel (1999). Vyššie uvedenou charakteristikou sa však neprikláňam k *tabula rasa* pohľadu na SVE, ktorý presvedčivo spochybňuje Kitschelt et al (1999). Rozdiely medzi autormi zdôrazňujúcimi pôsobenie historicko-štruktúrálnych faktorov, a naopak autormi presadzujúcimi autonómnosť post-komunistickej politiky vzhľadom na historické dedičstvo, je skôr v miere dôrazu. Ani Kitschelt et al. nespochybňujú jedinečnosť procesov prebiehajúcich na politickej aj sociálnej úrovni v krajinách SVE po páde komunizmu.

⁴ K (ne)obnoveniu sa historických štiepení, identifikovaných Lipsetom a Rokkanom (1967), v SVE po páde komunizmu pozri napr. Hloušek (2000), Hloušek a Kopeček (2004) a Bakke a Sitter (2002).

pripomína *leninskú masovo-byrokratickú stranu*, zároveň však v nej nachádza prvky príznačné pre *volebno-profesionálne* strany (Hadjiisky 2001: 53-54). Nakoniec Kubát (2000) nadväzujúci na Olsona (1998) radí ODS k typu *kádrovej-catch-all* strany.

Takáto analytická „pestrosť“ je viac ako prekvapujúca. Kde je zdroj zjavnej nezhody medzi uvedenými autormi? Ktorý z nich vystihuje ODS najkomplexnejšie a napresvedčivejšie? Skôr ako sa budeme zaoberať týmito otázkami, je nutné preskúmať spomínané dva aspekty, na základe ktorých je možné prísušnosť ODS k niektorému z typov vyhodnotiť.

3.1. Vnútrotná organizácia ODS – vytvorenie silnej inštitúcie

ODS vznikla v roku 1991 po rozpade Občianskeho fóra (Občianské fórum, OF), keď zlyhali snahy Václava Klauza o transformáciu OF na „štandardnú“ stranu západného typu s jasným ideologickým zameraním a klasickou hierarchickou štruktúrou.⁵ Rozpad OF pritom nebol len výsledkom sporov o programové smerovanie hnutia (sporom o charakter a tempo ekonomickej reformy), ale aj konfliktom rôznych *organizačných* záujmov v rámci OF.

Klausova predstava o podobe OF oveľa lepšie naplňala záujmy nespokojných manažérov a miestnych aktivistov hnutia, ktorí sa cítili byť odtrhnutí od rozhodovania na centrálnej úrovni. To sa prejavilo pri voľbe Klauza za predsedu OF, ale najmä pri vzniku ODS. Do novej strany prešla väčšina miestnych organizácií OF aj so svojím majetkom, a približne ¾ miestnych a regionálnych manažérov hnutia. Počet členov strany tak dosiahol bezprostredne po založení úroveň 20 000 (Hanley 2001: 462).

ODS tak získala okamžite dostupné zdroje, využiteľné na rozvoj strany a získavanie voliárskej podpory, zároveň disponovala jednotným mocenským centrom riadiacim rozvoj organizácie, a navyše na jej čele stál charizmatiký líder⁶ oddaný myšlienke silnej strany. Tieto faktory stáli podľa môjho názoru za pomerne úspešnou inštitucionalizáciou ODS v nasledujúcich rokoch, čomu zodpovedá aj vývoj strany v nasledujúcom období.

Po víťazných voľbách v roku 1992 nasledovalo relatívne dlhé obdobie vnútrostraníckej stability sprevádzanej kontinuálnym posilňovaním straníckej organizácie,⁷ ktoré trvalo až do roku

⁵ Bližšie k rozpadu OF a vzniku ODS pozri Pečinka (2000), Kunc (2001), Hadjiisky (2001), Hanley (2001) a Pšeja (2004a).

⁶ K postaveniu a atribútom V. Klauza ako charizmatikého lídra pozri (Hanley 2004: 47; Pečinka 2000: 79; Krause 2000b: 211)

⁷ Počet členov strany sa v rokoch 1992 – 1996 pohyboval v intervale 20 000 – 23 500. Počet miestnych organizácií narástol z 800 v roku 1992 na 1385 v roku 1996 (zdroj: oficiálne stranícke údaje – www.ods.cz a Hanley 2001: 462).

1997. Strana získala najvyšší počet mandátov v ČNR,⁸ a stala sa dominantnou silou vládnej koalície. Mohla tak získať ďalšie zdroje potrebné na stranický rozvoj, ale najmä prostredníctvom postov na všetkých administratívnych úrovniach uspokojit' *selektívne motivácie* stranických elít.⁹ Poslanecký klub ODS sa počas celého funkčného obdobia 1992 – 1996 vyznačoval vysokou stabilitou a jednotnosťou pri hlasovaní, ktorá je ojedinelá najmä v porovnaní s výraznou fragmentáciou ostatných, najmä opozičných klubov (Shabad – Slomczynski 2004; Kopecky 1996). Strana si navyše počas celého obdobia udržiavala stabilnú preferenčnú podporu, a svoju dominanciu v straníckom systéme potvrdila aj víťazstvom v komunálnych voľbách v roku 1994 (Pšeja 2004b).

V období po voľbách 1996 došlo v ODS k vnútrostraníckej kríze, po ktorej odišla zo strany značná časť straníckej kontra-elity. Stranu opustili dvaja podpredsedovia, polovica poslaneckého klubu a niekoľkí senátori, ktorí neskôr založili konkurenčnú Úniu slobody (Unie svobody).¹⁰ Vnútrostranícka kríza a spôsob jej riešenia vypovedá o dvoch aspektoch ODS, na ktoré sa má význam zamerať v rámci tejto práce.

Prvým je skutočnosť, že napriek citeľnému otrasu, ktorý zasiahol najvyššiu úroveň strany, sa ODS dokázala relatívne úspešne skonsolidovať, čo sa prejavilo v predčasných voľbách v roku 1998, v ktorých ODS takmer obhájila (percentuálny) výsledok z predchádzajúcich volieb. Druhý aspekt poukazuje na význam strany radových členov v rámci ODS. V. Klaus sa na mimoriadnom kongrese v Poděbradoch, v snahe obhájiť predsednícku pozíciu, mohol oprieť o podporu delegátov kongresu (reprezentantov členov), a využiť ich tak v konfrontácii so straníckymi oponentmi.

V období po kríze z roku 1997 bola pre ODS určujúca, skôr ako vznik nového, podobne ideologicky vymedzeného konkurenta, absencia vnútrostraníckej kontra-elity. Odchodom politikov s alternatívnou víziou smerovania ODS došlo k posilneniu Klausovej autority a moci v strane. Klaus, opierajúci sa o bezpodmienečnú podporu strany radových členov, sa vo vedení strany postupne obklopil menej známymi, resp. úplne lojálnymi politikmi „druhého sledu“, ktorí nemohli ohroziť jeho pozíciu (Pečinka 2000: 82; Krause 2000b: 208; Hanley 2002; Klíma 2004).

---

⁸ Česká národní rada. V roku 1993 sa ČNR transformovala na Poslaneckú snemovňu Parlamentu Českej republiky.

⁹ Obsadzovanie nižších administratívnych úrovní (napr. okresných úradov) členmi a predstaviteľmi ODS bolo podľa viacerých autorov mimoriadne rozšíreným javom (Machonin – Tuček 2002; Innes 2002).

¹⁰ Podrobnejšie k vnútrostraníckej kríze ODS a k „Sarajevskému atentátu“ pozri Pečinka 2000; Fiala – Hloušek 2003; Pšeja 2004.

Takáto rekonfigurácia vzťahov Klausovi umožnila oveľa autonómnejšie určovať smerovanie strany, a urobiť kroky, ktoré významným spôsobom v nasledujúcom období prispeli ku kríze ODS, a pravice ako takej – uzavrieť opozičnú zmluvu s ČSSD a pozmeniť ideologickú orientáciu strany smerom k dôrazu na národné záujmy a na spochybňovanie európskej integrácie.

3.2. Vnútoraná organizácia ODS – dominancia lídrov a marginalizácia členov?

Koncept *catch-all* strany, ako aj jej nástupcov predpokladá, že v strane bude dominovať úzka skupina lídrov, neviazaných vo svojej činnosti nižšími článkami strany. Rola členov spočíva v legitimizácii straníckeho mýtu a v aktivitách počas volebnej kampane. Vzťahuje sa však takýto obraz aj na ODS?

Na jednej strane je zrejmé, že vedenie strany má v ODS silnú pozíciu, ktorá sa ešte zvýraznila – v zmysle neformálneho posilnenia pozície lídra – po roku 1997. Ústredným orgánom v strane je málopočetná Výkonná rada zložená z členov úzkeho grémia strany a niekoľkých, Kongresom volených zástupcov regiónov. Výkonná rada o.i. môže rozhodovať aj o vzniku a zániku miestnych a oblastných združení, čiže *de facto* centrálnie riadi rozvoj straníckej organizácie (Šimíček 1996, 1999). Tento orgán taktiež môže rozhodovať o konečnej podobe kandidátnych listín do parlamentných volieb (Stanovy ODS 2003). O dominancii centrálnych orgánov strany, resp. o znižovaní významu strany radových členov, napovedá aj financovanie strany, ktoré je z čoraz väčšej miery závislé na štáte, pričom príspevky členov vytvárajú z celkového objemu financií len malú časť (van Biezen 2000, 2003). A nakoniec kľúčovú rolu lídra a vedenia strany potvrdzujú aj výsledky prieskumu z rokov 1996 a 1998, v ktorom väčšina členov poslaneckého klubu za ODS deklarovala, že najväčší vplyv pri určovaní politiky strany má predseda strany – V. Klaus, nasledovaný straníckym vedením. V iných stranách to bolo pritom vedenie strany, alebo parlamentný klub (Krause 2000a: 16).

Na strane druhej však v rámci ODS nachádzame aj znaky protirečiace očakávaniam o jednoznačnej dominancii vedenia a nevýznamnosti nižších zložiek strany. Počet členov strany síce zďaleka nedosahuje hodnoty podobne veľkých strán v západnej Európe, zároveň však jednoznačne prekračuje minimum členstva, ktoré predpokladajú koncepty nových straníckych typov.

Čo je však dôležitejšie, postavenie členov a nižších zložiek strany určite prevyšuje „očakávaní“ týchto modelov. Nižšie zložky strany, najvýraznejšie zastúpené na straníckom

kongrese, dokázali v priebehu 90. rokov viackrát hlasovať proti želaniu predsedu strany,¹¹ a rozhodujúcou mierou prispeli k riešeniu vnútrostraníckej krízy, keď naopak podporili V. Klauša v súboji o predsednícky post. Napriek právomoci Výkonnej rady zasahovať do podoby kandidátok, samotný proces ich zostavovania je v ODS vysoko decentralizovaný, a na základe vyjadrení poslancov ODS z už citovaného výskumu, majú miestne a oblastné organizácie v celom nominačnom procese rozhodujúci vplyv.¹²

Uvedená charakteristika ODS poskytuje komplexnejší obraz, aký by sa dal očakávať od *catch-all*, či kartelovej strany, a vedie skôr k spochybneniu široko akceptovaných predpokladov spojených s *novými* stranami v SVE.

3.3. Ideologický apel ODS

Catch-all model strany predpokladá, že strana pôsobí v prostredí s nestabilným elektorátom, ktorý prechádza od jednej strany k druhej. Strana musí následne upravovať svoj ideologický a programový apel tak, aby oslovila čo najväčšiu časť tohto elektorátu. Z toho vyplýva aj potreba zbavenia sa nadmernej ideologickej záťaže, a orientácia na menej konfliktné, celonárodné témy. Vztahuje sa takáto charakteristika aj na ODS?

ODS sa v prvých rokoch svojej existencie dokázala prezentovať ako hlavná sila a nástroj postkomunistickej transformácie a modernizácie. Ideológia ODS a z nej vyplývajúci program boli postavené na neo-liberalných myšlienkach anglo-saskej Novej pravice, zasadených do postkomunistického kontextu. ODS na čele s V. Klausom zdôrazňovala radikálny rozchod s minulosťou, ktorý sa vzťahoval nielen na obdobie komunistického režimu, ale znamenal aj odmietnutie vzdialenejších tradícií českej politiky ako provincionálnych, kolektivistických a neefektívnych (Hanley 2004b: 47; Hanley 1999). Úspech v transformácii mal zabezpečiť voľný trh, súperenie „štandardných“ pravicových a ľavicových strán, a rýchla integrácia do západných medzinárodných štruktúr.

Koncept „nepolitickej politiky“ spojený s odporom k politickým stranám, podporou alternatívnych foriem občianskej angažovanosti a silnej občianskej spoločnosti, ktorý spočiatku dominoval v rámci OF, ODS odmietla ako pokus hľadať „Tretie cesty“ medzi Západom a Východom (Hadjiisky 2001).

---

¹¹ Išlo napr. o voľbu podpredsedov, či hlasovanie o dlhodobom programe na sneme v roku 1995 (Pšeja 2004; Hanley 2001).

¹² K rovnakým záverom dospel aj výskum Lineka a Rakušanovej (2002).

Program ODS, ktorému opísaná modernizačná ideológia vytvárala širší rámec bol odpoveďou na spoločenský dopyt po zmenách, a vo voľbách 1992 aj 1996 získal podporu veľkých skupín voličov. Je ho však možné označiť za prejav *catch-all* charakteru strany?

Je zrejme, že ODS sa nikdy neorientovala špecificky na triedne, etnicky, či konfesiónálne vymedzenú skupinu voličov, a svoj modernizačný program ponúkala „všetkým“. V tomto zmysle je teda možné hovoriť o univerzálnosti apelu ODS. Bola však ideológia a program ODS len stratégiou jej lídrov za účelom maximalizácie voličských hlasov? Došlo k jej zmenám, ktoré by prípadné posuny vo voličských preferenciách kopírovali? Ako ukazuje vývoj ODS po roku 1997 (minimálne do roku 2002), tieto predpoklady *catch-all* modelu sa celkom nepotvrdzujú.

Nečakaný príchod ekonomickej krízy v roku 1997, spojený s finančnými škandálmi ODS, spochybnil dôveryhodnosť modernizačného projektu ODS, resp. schopnosť tejto strany pôsobiť v roli garanta postkomunistickej transformácie. Následný odklon časti voličov vo voľbách 1998, ktorý bol toho dôsledkom, a vnútrostranícka kríza vyvolali v ODS tlak na redefinovanie ideových základov strany. Viacerí autori sa zhodujú, že po páde Klausovej vlády v roku 1997 a vnútrostraníckej kríze, po ktorej odišla významná časť straníckej elity, dochádza v ODS k zreteľnému ideologickému posunu (Jarmara 2002; Hanley 2003, 2004b).

Od tohto obdobia prestáva ODS dávať primárny dôraz na neo-liberalizmus anglo-saského štýlu a na politiky, ktoré z neho vyplývajú, a presúva sa k rétorike postavenej na obhajobe národných záujmov. Tento posun sa najvýraznejšie prejavuje v zmene postojov ODS k Európskej únii. ODS v prvej polovici 90. rokov, v kontexte svojho modernizačného projektu, presadzovala čo najrýchlejšiu integráciu do EÚ. Zároveň sa však nebránila ani jej kritike. Vychádzajúc zo svojej neo-liberálnej identity sa pritom zameriavala najmä na jej neefektívnosť, regulatívny charakter a rozmáhajúcu sa európsku byrokráciu.

Po roku 1997 a vyššie opísaných udalostiach však dostáva euroskepticizmus ODS kvalitatívne inú podobu. V kritike ODS začína dominovať dôraz na ohrozenie českých národných záujmov zo strany EÚ. Ďalšie prehlbovanie integračného procesu a nadnárodného charakteru EÚ, ODS prezentovala ako nástroj na posilňovanie vplyvu veľkých štátov a obzvlášť Nemecka, na úkor malých krajín (Manifest českého eurorealizmu), resp. ako ohrozenie národnej suverenity Českej republiky (Volebný program 2002).¹³

S presunom dôrazu na národné záujmy je spojená aj razantná obhajoba Benešových dekretov, a zásadné odmietanie ich revízie. Pokusy o ich úpravu hodnotila ODS ako snahy

---

¹³ Pre detailnú analýzu vývoja euroskepticizmu ODS pozri Hanley (2003). Text Manifestu českého eurorealizmu aj volebný program k voľbám 2002 je prístupný na <http://www.ods.cz>.

zmeniť povojnové usporiadanie Európy (Volebný program 2002). ODS sa síce nezabavila svojich ekonomických tém, posun smerom k národným záujmom bol však celkom zreteľný.

Vyššie uvedená charakteristika nebola samoučelná a jej cieľom nebolo ani „dokázať“, že ODS bola, resp. je nacionalistickou stranou. Opísaný ideologický posun (spojený rozdelením pravice po uzavretí opozičnej zmluvy) zohrával veľkú rolu pri volebnom prepade ODS v roku 2002, a je spochybnením tézy o prispôsobovaní sa očakávaniam voličov.

V. Klausovi sa síce po vnútrostraníckej kríze podarilo zjednotiť stranu, a poskytnúť jej členom nový súbor hodnôt, s ktorými sa mohli identifikovať, ale vo vzťahu k voličom bol ideologický posun ODS oveľa menej úspešný. Analýzy výsledkov volieb 2002, v ktorých ODS zaznamenala historicky najslabší výsledok (v relatívnom, absolútnom aj mandátovom vyjadrení) ukázali, že ODS v období po roku 1998 stratila značnú časť zo svojich pôvodných voličov, ktorí v minulosti volili ODS zo *stredových* pozícií, prípadne z pozícií *pravého streda*.

Vo voľbách 2002 najviac stredových voličov podporilo ČSSD (40 %), potom Koalíciu (29 %) a len 12 % z nich deklarovalo podporu pre ODS. ODS navyše dosiahla slabší výsledok ako Koalícia aj medzi voličmi *pravého streda* (Koalícia 39 %, ODS 34 %), a jasne dominovala len u voličov vymedzených ako *pravica*, resp. *krajná pravica* (Klíma 2004: 396). Rozloženie voličov na pravo-ľavej osi pritom ostáva dlhodobo stabilné, s väčšinou voličov umiestnených v okolí streda, s miernym vychýlením smerom doprava (Jarmara 2002; Matejů – Vlachová 1997). ODS tak v období po roku 1996, resp. 1998 (kde už boli tieto trendy viditeľné), stratila časť zo svojej pôvodnej bázy, pričom si udržala len (aj keď značne veľké) stabilné voličské jadro. Stabilita pravo-ľavého rozdelenia, ako aj analýzy podpory voličov pre jednotlivé strany vo voľbách 2002 navyše ukazujú, že za pádom ODS, resp. pravice ako takej, nebol obrat českej spoločnosti doľava. Zo skupiny voličov, ktorých stredo-pravé strany stratili vo voľbách 2002 oproti voľbám 1998, len časť z nich prešla k ľavici, kým väčšina sa rozhodla volieb nezúčastniť (Klíma 2004: 396).

Ideologický posun ODS a opustenie stredového elektorátu pritom nie je možné vysvetliť ako snahu o maximalizáciu volebného zisku očakávaného *catch-all* modelom strany. Práve naopak, ODS presadzovala euroskeptické témy napriek skutočnosti, že výrazná väčšina jej voličov a sympatizantov je výrazne proeurópsky orientovaná. Taktiež, imperatív volebného zisku by mal motivovať stranu k posunu do streda, kde sa nachádza rozhodujúca voličská báza. ODS sa však po roku 1997 pustila úplne opačným smerom.

4. Závěr

V predchádzajúcej analýze som sa snažil vyhodnotiť blízkosť, resp. odchýlky ODS od modelu *catch-all* strany. Bolo poukázané na to, že ODS sa síce vo viacerých bodoch približuje k charakteristikám očakávaných týmto modelom (silné postavenie vedenia strany, „netriedny“ ideologický apel), zároveň sa však od neho v niekoľkých aspektoch výrazne odlišuje (rozvinutosť straníckej organizácie, množstvo členov, a najmä volebná stratégia určená ideológiou a nie naopak). Tieto závery vedú k otázkam o využiteľnosti modelu *catch-all* strany, v takej podobe ako ho rozvinul Kirchheimer. Túto otázku je možné postaviť aj širšie, a je spojená s automatickým preberaním teoretických konceptov vypracovaných za účelom analýzy diametrálne iných prípadov v zásadne odlišných historických podmienkach.

Práce v ktorých sa objavuje označenie ODS ako *catch-all* strany toto zaradenie implicitne alebo explicitne odôvodňujú dvomi vzájomne prepojenými aspektami. Na jednej strane poukazujú na *veľkosť* ODS, ktorá v podmienkach Českej republiky súvisí s neviazanosťou ODS s nejakou zreteľne vymedzenou sociálnou skupinou. Na strane druhej zdôrazňujú *charakter* jej ideologického *apelu* zo začiatku 90. rokov – z obdobia, v ktorom program ODS oslovoval široké masy voličov. Ako však bolo ukázané, prípad ODS je oveľa komplexnejší, a nie je ho možné pri pokuse o teoretické zaradenie redukovať len na tieto aspekty.

Zároveň je potrebné poukázať ešte na jeden, z metodologického hľadiska problematický bod. Všetky, v západnej politickej vede rozvinuté a používané teórie typov politických strán hovoria o relatívne dlhých obdobiach, v ktorých daný typ strany prevláda. V každom prípade (kádrovej, masovej, *catch-all* aj kartelovej strany) presahujú tieto obdobia dĺžku dekády. V prácach venovaných ODS sa však viackrát uvádza, že ODS v minulosti bola *catch-all* stranou, ale už ňou nie je (Jarmara 2002), resp. sa ňou musí opäť stať, aby bola úspešná (Klíma 2004). Z takéhoto používania teoretického konceptu by mohlo vyplývať, že typy politických strán sú voľné kategórie, medzi ktorými si strany môžu vyberať, pričom osvojenie si, či naopak opustenie charakteristík príznačných pre niektorý z teoretických typov je *de facto* sezónna záležitosť. Takýto pohľad je však jednoznačne v rozpore s vyššie spomenutým pôvodným ponímaním typov politických strán ako relatívne stabilných a z dlhodobého hľadiska v danom priestore (straníckom systéme) prevládajúcich kategórií. Ako uvádza Hanley (2001), na analýzu straníckych organizácií v SVE je zrejme potrebná komplexnejšia revízia už existujúcich „západných“ teoretických modelov. V prípade ODS je *catch-all* model (prípadne model kartelovej, či volebno-profesionálnej strany) obmedzene využiteľný z toho dôvodu, že nedokáže postihnúť význam *organizačného dedičstva*, ktoré ODS využila po rozpade OF (vplyv už existujúcich štruktúr s vlastnými záujmami

pri vzniku a nasledujúcom rozvoji strany), ani pôsobenie ideológie v prípade ODS. Tá je v rámci týchto modelov len akýmsi vedľajším produktom volebných stratégií lídrov strany, kým v ODS zrejme pôsobila ako autonómny faktor, ktorý sa podieľal na počiatocnom úspechu a neskoršom volebnom zlyhaní strany. Spomínaná revízia teoretických modelov a prípadne vytvorenie nových, presnejšie vystihujúcich prostredie politických strán v SVE, si však zrejme vyžaduje vypracovanie kvalitných prípadových štúdií jednotlivých strán. Tie by sa mohli stať základom pre konštrukciu teoretických konceptov.

Literatúra

- Bakke, A. – Sitter, N. (2002): *Beyond Transition and Consolidation: Institutions, Cleavages and Party Systems in Central Europe*, on-line text: (<http://www.socsci.auc.dk/institut2/nopsa/arbejdsgruppe6/sitter.pdf>).
- Biezen, I. (2000): *On the internal balance of power*, Party Politics, Vol. 6, No. 4, pp. 395-417.
- Biezen, I. (2003): *Patterns of Party Organization in New Democracies: A Comparative Assessment of Southern and East-Central Europe*, on-line text: (<http://ingentaconnect.com/content/mhra/sec/2004/00000082/00000002/art00053>).
- Fiala, P. – Hloušek, V. (2003): *Stranický systém ČR*, in: Fiala, P. - Herbut, R. – Strmiska, M. (eds. 2003): *Středoevropské systémy politických stran*. Brno, MPÚ, pp. 13-54.
- Hadjiisky, M. (2001): *The Failure of the Participatory Democracy in the Czech Republic*, West European Politics, Vol. 24, No. 3, pp. 43-64.
- Hanley, S. (1999): *The New Right in the New Europe? Unravelling the ideology of „Czech Thatcherism“*, Journal of Political Ideologies, Vol. 4, No. 2, pp. 163-189.
- Hanley, S. (2001): *Are the Exceptions Really the Rule? Questioning the Application of „Electoral –Professional“ Type Models of Party Organisation in East Central Europe*, Perspectives on European Politics and Society, Vol. 2, No. 3, pp. 453-479.
- Hanley, S. (2004) *Blue Velvet: Rise and Decline of the New Czech Right*, Journal of Communist Studies and Transition Politics, Vol. 20, No.3, pp. 28-54.
- Hloušek, V. (2000): *Konfliktní linie v „postkomunistických“ systémech politických stran*, Politologický časopis. Vol. 7, No. 4, pp. 373-395.
- Hloušek, V. – Kopeček, L. (2004): *Konfliktní demokracie*, Brno, MPÚ.
- Innes, A. (2002): *The Changing Power of the State in Eastern Europe*, Paper presented at the ECPR Workshop ‘Enlargement and European Governance’, Turin, 22-27, March 2002, on-line text (<http://www.lse.ac.uk/collections/europeanInstitute/articles/innes1.pdf>).
- Jarmara, T. (2002): *Analýza politických stran v ČR z hlediska teorie Catch-All Party*, on-line text: (<http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Politologica1/Politologica3.pdf>).
- Katz, R. – Mair, P. (1995): *Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party*, Party Politics, Vol. 1, No. 1, pp. 5-28.
- Kirchheimer, O. (1966): *The Catch-all Party*, In: Mair, P. (ed. 1990): *The West European Party System*, Oxford, Oxford University Press, pp. 50-60.

- Kitschelt, H. – Mansfeldová, Z. – Markowski, R. – Tóka, G. (1999): *Post-Communist Party systems, Competition, Representation and Inter-Party Cooperation*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Klíma, M. (1996b): „Catch-all“ strany O. Kirchheimer, Politologický časopis, Vol. 3, No. 3, pp.225-234.
- Klíma, M. (2004): *Problémy pravice, problémy ODS*, Politologický časopis, Vol. 11, No. 4, pp. 393-411.
- Kopecky, P. (1996): *Politické strany v českém Parlamentu (1992 – 1996): organizace, chování, vplyv*, Sociologický časopis, Vol. 32, No. 4, pp. 439-456.
- Krause, D. K. (2000a): *The View from the Floor: Deputy perceptions of institutionalization, Professionalization and Party Development in the Czech Parliament, 1993 – 1998*, Paper prepared for the Western Political Science Association Annual Meeting, March 25, 2000, San Jose, California, on-line text (<http://www.cla.wayne.edu/polisci/krause>).
- Krause, D. K. (2000b): *Accountability and Party competition in Slovakia and the Czech Republic*, Department of Government Notre Dame, Notre Dame, on-line text (<http://www.cla.wayne.edu/polisci/krause>).
- Kubát, M. (2000): Česká pravice z pohledu politické vědy, In: Fiala, P. – Mikš, F. (eds. 2000): *Česká konzervativní a liberální politika*, Brno, Proglas, pp. 86-106.
- Kunc, J.(2000): Stranické systémy v re/konstrukci, Sociologické nakladatelství, Praha.
- Linek, L. – Rakušanová, P. (2002): *Parties in the Parliament. Why, When and How do Parties Act in Unity?*, Praha, Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Lipset, S. M. – Rokkan, R. (1967): *Cleavage structure, party system and voter alignments. Introduction*, In: Mair, P. (ed. 1990): *The West European party system*, Oxford, Oxford University press, , 1990, pp. 91-138.
- Mair, P. (1997): *What is different about Post-communist Party systems*, In: Mair, P. (ed.): *Party system change: Approaches and Interpretations*, Oxford, Clarendon Press, pp. 175-198.
- Machonin, P. – Tuček, M. (2002): *Zrod a další vývoj nových elit v České republice: od konce osmdesátých let 20. století do jara 2002*, Praha, Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Matejů, P. – Vlachová, K. (1997): *Krystalizace politického spektra a faktory působící na volební rozhodování v České republice*, Sociální trendy – pracovní texty 8/1997.
- Olson, David M. (1998) *Party formation and party system consolidation in the new democracies of central Europe*, Political Studies, Vol. 46, No 3.
- Pečinka, B. (2000): *Formování české občanské pravice*, In: Fiala, P. – Mikš, F. (eds. 2000): *Česká konzervativní a liberální politika*, Brno, Proglas, pp. 69-85.
- Pšejja, P. (2004a): *Občanské fórum jako katalysátor vývoje stranického systému ČR*, Politologický časopis, Vol. 11, No. 3, pp. 316-327.
- Pšejja, P. (2004b): *Občanská demokratická strana jako hlavní „dědic“ OF a „agens“ stranického systému ČR (1991 – 1998)*, Politologický časopis, Vol. 11, No. 4, pp. 453-472.
- Rommele, A. (1999): *Cleavage Structures and Party Systems in East and Central Europe*, In: Lawson, K. (ed. 1999): *Cleavages, Parties and Voters, The Czech Republic, Hungary, Poland and Romania*, London, Praeger Westport, pp. 3-18.
- Shabad, G. – Slomczynski, M. K. (2004): *Inter-Party Mobility among Parliamentary Candidates in Post-Communist East Central Europe*, Party Politics, Vol. 10, No. 2, pp. 151-176.
- Sitter, N. (2002): *Cleavages, Party Strategy and Party System Change in Europe, East and West*, In: *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 3, No. 3, pp. 425-451.

Šimíček, V. (1999): *Normativní aspekty členství v politických stranách*, Politologický časopis, Vol. 6, No. 3, pp. 233-248.

Šimíček, V. (1996): *Vnitřní „život“ politických stran*, Politologický časopis, Vol. 3, No. 2, pp. 105-121.

Vlachová, K. (2002): *Politický prostor ČR a místo, jaké v něm zaujímají voliči*, on-line text:
(<http://www.ieep.cz/seminare/dso203.pdf>)